

Філософія

УДК 930.1(477)

ТАРАС ШЕВЧЕНКО ЯК ПРЕДСТАВНИК «ШТУРМЕРСЬКОГО» МІФОРОМАНТИЗМУ

О. Б. Гуцуляк

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
76000 м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
тел. +380(342) 69-41-10*

У статті подано огляд народницького варіанта романтичного напрямку «Буря й натиск» («штурмерство») та його регіонального українського і латиноамериканського варіантів, найповніше зреалізованого в житті і творчості Тараса Шевченка. Запропоновано аналіз світоглядного складника «штурмерства», базованого на міфологічно-емпатичному сприйнятті дійсності. Творчість Т. Шевченка та його послідовників автор розглядає в порівняльному аспекті зі «штурмерством» латиноамериканських філософсько-культурних концепцій розв'язання дихотомії «варварство-цивілізація».

***Ключові слова:** романтизм, штурмерство, Тарас Шевченко, міф, міфологія, варварство, цивілізація.*

Скиньте з Шевченка шапку.
Та отого дурного кожуха.
Відкрийте в нім академіка.
Ще одчайдуха-зуха.
Ще каторжника роботи.
Ще нагадайте усім:
Йому було перед смертю
всього лише сорок сім.
Іван Драч

Чорна Рада зреалізувала міф Малоросії, а Центральна Рада – України.

*Який нам тепер зреалізовує міф Верховна Рада?
* * **

Свого часу Італія взяла до керівництва слова дуче: «Міф – віра, пристрасть. Він не обов'язково мусить бути реальністю. Наш міф – нація, наш міф – велич нації!».

Український неоромантик Микола Хвильовий у 1926 році не побоювався задекларувати: «Фашистська мужня цільність мусить бути ближчою нам від рідної розляпаної психіки... Темперамент фашизму не може не викликати симпатію» [1]. Через десять років ці ж слова повторив Олег Ольжич. Та й ніде правди діти, фашизм спокусив навіть таких європейських інтелектуалів, як Кнут Гамсун, Езра Паунд, Луї-Фердінан Селін, Мірча Еліаде, Еміліу Чоран, Мартін Гайдеггер, Ернст Юнкер. Останньому належать слова: «Міф – це те, що розповідає батько, який повернувся з війни». Саме цим шляхом творення своєї «міфологічної реальності» йдуть балканські країни. Зрештою, бійнею в Чечні та Грузії й Росія обрала цей тракт.

Але є ще й інша можливість: «Пробудити міф здатне мистецтво» [2].

Аналогічне пророкує В'ячеслав Медвідь: «...Не знаю, яким буде український національний міф, але вважаю, що витворить його література. Так як це сталося в Латинській Америці, коли з'явилися такі письменники, як Маркес» [3]. Щоправда, поряд із Маркесом стоїть і команданте Маркос.

Але якщо слова «націоналізм», «фашизм» у постіндустріальну, інформаційну та епоху суцільного диктату лібералізму викликають неоднозначні асоціації, пов'язуються з провінціалізмом і вторинністю, то чи не варто звернути увагу на якийсь інший проект?

***

Свого часу у Філадельфії «отці-засновники» реалізували свій власний міфічний проект під назвою «США». Чи не до нього звертав свої думки поет України: «*І братолюбіє (грец. «філадельфія») пошли!..»?*

Думається, що саме «Філадельфійський проект» зможе бути адекватною відповіддю на виклик «Україні ніколи не стати Америкою» [4]. Проте слід застерегти, що ми мову ведемо не про антропософський проект «філадельфія», запропонований Рудольфом Штайнером як проект нової спіритуальної культури на всій Землі (див. т.зв. *Сьому лекцію в циклі «Дванадцяти Нюрнберзьких лекцій про Апокаліпсис Іоанна»*, прочитаних у 1908 році).

Туга Тараса Шевченка за «братолюбієм» («філадельфією»), за «Вашингтоном з новим і праведним законом» аналогічна тому, як руси-християни часів княгині Ольги молили про осяяння світлом Христового вчення всієї Русі, яку благословив сам апостол Андрій, спорудивши на Київських горах хрест (по-старогрецьки слово «*ставрос*» означає і «хрест», і «кий»!).

Хіба не знаменно, що Україну (Скіфію – Сарматію) в її етнічних межах, зі сходу на захід, благословив один із майбутніх американських «отців-пілігримів» капітан Джон Сміт (1580–1631), який заснував у Новій Англії першу англійську колонію – Вірджінію. Загальновідома історія його кохання з дочкою вождя індіанців чарівної Покахонтас. У 1602–1606 роках він, утікаючи з турецького полону, мандрує через Дон (де є

якесь таємниче місто Екополіс), Новгород-Сіверський, Кременець, Дубно, Острог, Заслав, Луцьк, Галич і Коломию до Германштадта (теперішнє румунське Сібіу в Трансильванії) [5].

Так своє прочитання «Філадельфійського проекту» для України пропонує УНА–УНСО: «Відмінність західних країн у тому, що їхні гайдамаки взяли владу. Американського Гонтю звали Джордж Вашингтон, а Залізняка – Томас Джефферсон» [6].

Ба більше: після того, як Тарас Шевченко написав поему «Гайдамаки» (1839–1841), на протилежній земній півкулі, в Аргентині, Домінго Ф. Сарм'єнто пише «Факундо» (1845), епос про «злих таучо», які перемогли і взяли владу. Як Шевченко спасіння вбачав у «пришесті» Вашингтона і Франкліна, так і його аргентинський побратим по перу і недолі стверджував, що від «доморощеного варварства» зможе порятувати тільки цивілізація Вашингтона, Франкліна та Вест-Пойнта.

Якщо аргентинці прославили свого творця епосу титулом «міфопет», ставлячи його врівень із Гомером, Гесіодом, Овідієм та Горациєм, то українські «просвітяни» ще раз виявляють свою традиційну «непритомність»: Є. Нахлік, П. Іванишин і О. Сизоненко страшенно обурюються на те, що Дж. Грабович назвав Шевченка «міфотворцем» (за аналогією з аргентинцем, щоправда, без посилання), бо начебто для його «просвітительсько-романтичної свідомості» (sic! мова йде про випускника Імператорської академії мистецтв) це рівнозначне назві «брехун». Бо, бачте, у листі до М. Лазаревського від 8 жовтня 1856 р. Тарас Шевченко писав: «Може, це і була коли-небудь правда, та тепер така стара стала, що похожа на міфологію, сиріч на брехню». Але невтямки нашим «просвітянам», що вустами поета міфологія тут себе «з ввічливості» применшує, здійснює «кенозис». Що суто характерно для християнської самосвідомості автора листа.

Як констатував російський поет (ще зі «Срібного віку») Сергій Городецький [7], український геній Шевченка зрів під впливом щонайперше Рилєєва, який у свою чергу вчився «безстрашності у побудові драматичного конфлікту» в директора Кадетського корпусу, попечителя Дерптського університету та вихователя російського престолонаслідника Фрідріха-Максиміліана Клінгера (1752-1831), автора драми «Штурм унд Дранг» («Буря й натиск»), німецького варіанта «Ромео та Джульєтти». За іменем цієї п'єси Клінгера постала ціла епоха європейського етосу і пафосу – штурмерство (Гердер, Гаман, юний Гете, Шиллер), в основі якої – синтез трьох тенденцій: 1) культ особистості, 2) культ почуття і 3) культ природи.

І тільки Тарас Шевченко зміг знову в умовах миколаївської Росії підняти знамено «бурі й натиску», самим стати його хоругвою (пор.: шийтський титул «аятола» означає «хоругва», «знамення Боже»). Апофеоз його «штурмерства» – поема «Гайдамаки» як оригінальне продов-

ження *«штурмерства» «Розбійників» Шиллера*, що належать до «народницького» (Volkstumliche) його варіанта.

Український письменник та культуролог Віктор Бер-Петров-Домонтович називає українське народницьке штурмерство *«шевченкінізмом»* і відзначає, що в ньому характерно сполучилися Біблія, фольклор, історизм, революційний пафос і творчі фантазмагорії поета [8]. І, як визначає поет Іван Драч, його

... дух не вичах,
цей лютий шал не зника.
Шуга огнем мені в обличчя
з сонетів Кравціва лисичих
і з вовчих строф Маланюка...

Тут ми вважаємо за доцільне зауважити, що наше визначення Тараса Шевченка як *«українського штурмера» є явищем цілісного пізнання сенсу* (за Полем Рікером), а *не явищем пізнання сенсу знаків*, що ними є визначення Шевченка як *«пророка»* (С. Єфремов), *«Глагола і Закона»* (О. Сизоненко), *«міфотворця»* (Дж. Грабович), *«відьмака»* (Р. Семків), *«упиря, заложного мерця»* (О. Забужко), *«вурдалака»* (О. Бузина).

У ситуації сьогоднішнього тотального зубожіння, провінціалізму та кітчю, навмисно культивованого владним істеблішментом, коли не до «злетів духу» в умовах щоденної турботи про виживання, коли – «безперервний депресняк небогорівного Патрокла» (Степан Процюк), слідом за Шевченком

І голову схопивши в руки,
Дивуєшся, чому не йде
Апостол правди і науки!

Цим апостолом є ніхто інший як сучасник Кобзаря – *американський поет та засновник філософії трансценденталізму Ралф-Волдо Емерсон*. Він же залишається актуальним в епоху постмодернізму: «... Що до мене, – пише Іхаб Хассан, – зараз я більш схильний звернутися у пошуках відповіді до Емерсона... до Ніцше... тобто звернутися скоріше до інте ративної – хоч і діалогічної – здатності, такої як Уява, у якій співіснують злагодя і розбрат» [9]. І трансценденталізм, і постмодернізм відкинули «Модерну» Європу так, як *Шевченко відкинув «миколаївсько-академічну» Росію*, так, як *«Філадельфійський проект» відкинув «стару і виснажену Європу»*: «...це неначе племінне вбивство жертвовного короля, чи – популярніше – символічна жертва батька, коли плем'я хоче відкупитися від зла через воз'єднання з королем, як доростаюча людина хоче вийти з-під впливів батьків, щоб стати самостійною» [10].

«Постмодерніст», отже, і *Тарас Шевченко*. Він *шаман-«кобзарь», культурний герой-«трикстер»*.

В архаїчних традиціях розповідається, що при ініціації *герой-«трикстер»* («пересмішник») довідується про те, що насправді шаман, який ініціює його, є його вітчимом та вбивцею справжнього батька (який з'являється героєві у видінні в образі істоти, що потім стає тотемом героя). Як наслідок-герой карає негідника і весь його рід, іноді навіть належну до нього свою власну сім'ю – дружину, дітей, матір (т.зв. «комплекс Ореста»).

Без сумніву, що цим «шаманом-вітчимом, що ініціює» для Шевченка виступає Росія та її академічна культура. Але тут ідеться не про звичайну «русофобію». Шевченко цей «архетипний комплекс» реалізує у своїй поезії шляхом т.зв. *методу «активної уяви»*: «... це діалог, котрий ви ведете з різними частинами вашого “я”, які живуть у безсвідомому. Певною мірою це схоже на сон (! – О.Г.), з тією лише різницею, що, зазнаючи цього відчуття, ви не спите і повністю усвідомлюєте те, що відбувається... Йому здавалося, що він щось вигадує, а насправді він вхлюпував таємний зміст своєї внутрішньої сутності... Всі інтриги, невинні жертви, трагедії та пригоди були мимовільними відображеннями жадливих конфліктів, що здійснювали бурі в його душі... Він відчув символи, що піднялися з його безсвідомого. Зрештою, його Активна Уява примусила його поглянути прямо в очі своєму внутрішньому “я”...» [11].

Тим самим *Тарас Шевченко як герой-«культуртрегер» занурив усю націю в стихію активної уяви, став її шаманом-«терапевтом»*.

Наразі в героя-«шамана» така можливість: *знайти ув'язнену старим шаманом* (у слов'янській традиції – Кошієм чи Змієм Гориничем) *дівчину-красуню (королівну), одружитися з нею та з її допомогою «внести з потойбіччя» певні культурні набутки*. Тобто герой з *«трикстера» стає «культуртрегером»*, відкриваючи для етносу можливість «вільного польоту» не в політиці (як це пропонував стародавній грек Алківіад, учень Перікла та Сократа), а в єдиному, що не знає часових і територіальних кордонів, *«четвертому вимірі культури»*.

Реалізатором цієї Шевченкової ідеї *стає тип людини, який ми означуємо як «костомарівською людиною»*. Згадаймо бодай такі імена іншомовних письменників, як Саят Нова, Чингіз Айтматов, латиномовних українських та україномовних польських поетів, а ще такі, як Салман Русдї, Еміліу Чоран, Гійом Аполлінер, Василь Биков, Володимир Набоков... Останній не випадково обрав собі за псевдонім ім'я міфічного співочого птаха Сирина – «Сирійця» («Птиця глаголема сиринес человекообразна, суца близ святого рая...»), він символізує *«новий спосіб висловлення в культурі»*. Цю традицію, як на нас, заклав саме митрополит Іларіон у «Слові про закон і благодать» (поч. XI ст.), де проголосив, що на зміну «ветхому» приходять «все нове».

Частину представників цього типу можна сплутати з т.зв. *«драгоманівською (толочкіанською, табачниківською) людиною»*, яка виступає провідником космополітизму, «світового громадянства», заперечуючи

націоналізм, на її переконання, ознаку старомодності та відсталості. Так, спалах «малоросійства» в незалежній Україні, на нашу думку, зумовлений тим, що в частині суспільства «застрягає» у безсвідомому оцінка негідності щодо вчинку стосовно «батька» – СРСР (Росії, єдиної Русі), а звідси постає почуття вини і каяття за здійснений «великий злочин», надання ореолу святості («табу») всьому радянському («общерусскому», східнослов'янському, слов'яноарійському), а причетність до російської мови розглядається як виконання «ритуалу вірності» («некрофільності») стосовно мертвого «тотема».

Література

1. Хвильовий М. Україна чи Малоросія / М. Хвильовий // Слово і час. – 1990. – №.1. – С. 17, 26.
2. Хамитов Н. Освобождение от обыденности: искусство как разрешение противоречий жизни / Н. Хамитов. – К.: Наук. думка, 1995. – С. 92.
3. Медвідь В. Постмодернізм – це страх перед життям / В. Медвідь // Українське Слово. – 1999. – №25. – С. 15.
4. Витренко Н. Почему социализм – будущее Украины / Н. Витренко // Всеукраинские ведомости. – 1993. – 4 нояб.
5. Калашников В. Прабатько американської літератури про українське Причорномор'я / В. Калашников, Ю. Мицик // Всесвіт. – 1997. – №.7. – С. 178; Сміт Д. Достовірні записки про подорожі й пригоди Джона Сміта у Європі, Африці та Америці, що розпочалися близько 1593 року й тривали до нинішнього 1629-го / Д. Сміт // Всесвіт. – 1997. – №.7. – С. 179–186.
6. Війна в натовпі / Дм. Корчинський та його друзі – К., 1999. – С. 380.
7. Городецкий С. Жизнь неукротима / С. Городецкий. – М.: Современник, 1984. – С. 230.
8. Петров В. Естетична доктрина Шевченка / В.Петров // Хроніка-2000. – №39-40. – С.89.
9. Хассан І. Культура постмодернізму / І. Хассан // Вікно в світ. – 1999. – №5. – С. 110.
10. Тарнавський О. Міф Америки / О. Тарнавський // Хроніка-2000. – №39–40. – С. 165.
11. Джонсон Р. Сновидения и фантазии / Р. Джонсон. – М., К.: REFL-book, Ваклер, 1996. – С. 167, 187.

*Стаття надійшла до редакційної колегії 17.10.2012 р.
Рекомендовано до друку докт.філос.наук, професором **Возняком С.М.**,
канд.філос.наук, доцентом **Іваненком О.І.** (Санкт-Петербург, Росія)*

**TARAS SHEVCHENKO AS REPRESENTATIVE
OF THE STURM UND DRANG'S MYTHOS-ROMANTICISM****O. B. Gutsulyak***PreCarpathian National University named Vasyl' Stefanyk;**76000 Ivano-Frankivs'k, st. Shevchenko, 57;**ph. +380(342) 69-41-10*

The article provides an overview of the populist variant Romantic movement "Sturm und Drang" ("shtyurmerstvo") and its regional Ukrainian and Latin American options that best representated in the life and work of Taras Shevchenko. An analysis of the ideological component "Sturm und Drang" based on mythological empathic perception of reality. Creativity Shevchenko and his followers considered in comparative perspective with "Sturm und Drang" Latin American philosophical and cultural concepts solve the dichotomy of "barbarism-civilization".

Key words: *Romanticism, Sturm und Drang, Taras Shefchenko, myth, mythology, barbarism, civilization*